

דף הרחבות לנושא –

דיני התפילה בציבור (יחידה 2)

המניין

יחידה מספר 11

❖ כיצד ינהג העומד בתפילה והגיע שליח הציבור לברכת "מודים"?

בגמרא המובאת ביחידה נאמר שיש להתעכב ולא להתחיל את תפילת הלחש אם לא יסיים אותה עד שהציבור יגיע לברכת "מודים".

תוספות מסכת ברכות דף כא עמוד ב ד"ה עד

וטעמא לפי שצריך לשוח עם הצבור שלא יראה ככופר במי שהצבור משתחווין לו. והוא הדין נמי אם יגיע למודים כששליח צבור יגיע למודים דשפיר דמי, כיון שהוא משתחוה עם חבריו, אבל אין גמרא פסיקא ליה כי האי גוונא. אבל אין נראה דמשום מודים דרבנן נקט הכי, שמצוה לענות, שזה לא מציינו לו עיקר בגמרא. ור"ת היה רגיל, כשהיה מתפלל ביחיד, כשהחזן מגיע למודים, היה כורע עם הקהל בלא אמירה כלל. ודווקא באמצע ברכה אבל בסוף ברכה לא דאמר לקמן (דף לד.) דאסור לשחות בסוף כל ברכה וברכה מיהו לכתחלה אין לעשות כן כדמשמע הכא

בעלי התוספות מבארים שיש לשחות במקביל לציבור, בכדי שיהיה ברור שמודה לקב"ה כיתר הציבור. מכיוון שהנושא הוא הנראות, ניתן לכוון את ברכת "מודים" הפרטית לזו של שליח הציבור (אך קשה לכוון כך, ולכן הגמרא איננה מעלה את זה כאפשרות), ואם נמצא באמצע תפילתו, ניתן לשוח בשתיקה, אלא אם כן הוא עומד בסוף ברכה, שאז אסור לשוח. הב"ח אומר שבכל זאת, יש שתי מעלות שונות – שחייה עם הציבור, ועצם אמירת השבח וההודאה לה' יחד:

ב"ח אורח חיים סימן קט אות ג

כיון דהציבור נותנין שבח ותהלה לפניו יתברך בשעה ששוחין ואומרים "מודים אנחנו לך", צריך הוא גם כן לתת שבח ותהלה לפניו בשעה ששוחה עם הציבור, דהיינו כשיגיע למודים או לאחת מן הברכות ששוחין בהם, ואומר גם כן השבח ותהלה שתקנו בשחייה זו. אבל כשהוא עומד באמצע הברכה, באחת מן האמצעיות, ושוחה עם הציבור כשמוגיע ל"מודים", הנה הציבור נותנין שבח ותהלה לפניו יתברך בשעה ששוחין, ואומרים "מודים אנחנו לך", והוא כורע בלא אמירה כלל, דאסור לו להפסיק בשום אמירה... ואין זה הגון לכתחילה שהציבור ישחו ויתנו שבח לפניו יתברך בשעה ששוחין והוא ישתוק בשעה ששוחה ולא יאמר שום שבח

יש לציין שבעלי התוספות אומרים שהעיקוב בתפילה לא נועד לאפשר את אמירת ה"מודים דרבנן". בכל זאת הב"ח מציין שיש כאן שתי מעלות שונות.

כאמור, בעלי התוספות אומרים שאין אפשרות לשוח בסוף ברכה. הבית יוסף מסביר שזו הסיבה שהגמרא מעדיפה שלא יתחיל בתפילתו מאשר לסמוך על כך –

בית יוסף אורח חיים סימן קיג

חיישינן דשמא לא יוכל לצמצם שיהיה באמצע ברכה כשיגיע שליח ציבור למודים אלא יהיה בתחלת ברכה שאין שוחין בה או בסופה

הרמ"א מסביר שהחשש פשוט יותר – אדם עשוי להיות שקוע בתפילתו וישכח לשוח עם הציבור –

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן קיג אות א

אף על גב דמותר לשחות באמצע הברכה מכל מקום הואיל ואינו מחוייב שם לשחות ישכח בתפילתו ולא ישחה עמהן הט"ז אומר שמעבר לקושי הטכני, גם עדיף להימנע מכך:

ט"ז אורח חיים סימן קט ס"ק ב

לשחות מחמת הקהל ששוחין ולא מצד עצם התפלה נחשב כהפסקה קצת, על כן לא יסמוך על זה לכתחילה

❖ **להקדים את תפילתנו לתפילת הציבור, בבית הכנסת, כאשר השעה עוברת**

מנהג ישראל מדורי דורות להאריך בפיוטים בתפילות יום הכיפורים. הראשונים כותבים שיש להיזהר שלא להאריך יותר מדי בשחרית, בכדי להגיע לתפילת מוסף בזמנה. הטור אף מצטט את מנהגו של אביו, שכאשר ראה שהציבור מאריכים בתפילתם, הקדים את תפילתו לתפילת הציבור:

טור אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תרכ

טוב לקצר בפיוטים ובסליחות שחרית כדי למהר בענין שיתפלל מוסף קודם שבע שעות, כי אם יאחרו עד ז' שעות, שכבר הגיע זמן המנחה, יצטרכו להקדימה, כיון שהגיע זמנה. לכך צריכין למהר, כדי שיתפלל מוסף קודם שעה שביעית. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל, כשהיה רואה שהיו מתאחרין, היה מתפלל מוסף יחיד כדי להתפלל בזמנה

השולחן ערוך פוסק את הדברים:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף י

כשעומד עם הציבור, אסור לו להקדים תפלתו לתפלת ציבור, אלא אם כן השעה עוברת ואין הציבור מתפלל לפי שמאריכים בפיוטים או לסבה אחרת לכלל כלל שעה עוברת. יתפלל הפיוטים והתחינות עם הציבור ולא יפרוש מן הציבור אפילו לעסוק בדברי תורה

לכאורה הפתרון הנכון במצב זה הוא ללכת למקום אחר ולהתפלל שם, כדי שלא יפרוש מן הציבור באופן גלוי:

עטרת זקנים על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ ס"ק ה

וטוב שיצא מבית הכנסת כשמקדים את תפלתו לתפלת הציבור לאיזה סיבה אם אין טורח לצאת

הב"ח מבאר שהכוונה היא שמותר לו להתפלל בבית הכנסת, שמא בעת ההליכה יאחר לזמן התפילה:

ב"ח אורח חיים סימן צ אות ז

אם ילך לביתו להתפלל שם איכא לחוש שהשעה עוברת בשעת הליכה

הפוסקים מבינים מדבריו שהוא מסכים שעדיף למהר ולהתפלל במקום אחר אם יש זמן לכך. אך המגן אברהם אומר שאם ישנה הצדקה להקדים את תפילתו הפרטית, אין איסור להתפלל אותה בבית הכנסת:

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צ סעיף י

אם יש זמן ילך לביתו ויתפלל ביחיד [ב"ח] ולשון תר"י לא משמוע כן אלא אפי' בבית הכנסת שרי

❖ **ביחס לאלו דברים אומרים ש"רובו ככולו"?**

הפוסקים דנו בשאלה אם תפילה עם רוב מניין נחשבת תפילה בציבור. באגרות משה מבאר בעניין זה לא אומרים ש"רובו ככולו", כמו בתחומים רבים אחרים בהלכה:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן כח

הטעם פשוט דלא שייך ענין רובו ככולו על שיעורים, דבכל שיעורים אף משהו מעכב, ולכן גם בשיעור דמספר אין שייך רובו ככולו, וכדחזינן גם בכאן גופיה בחשיבות צבור, דבעינן עשרה מקרא ד"תוך תוך" ו"עדה עדה" (מגילה דף כ"ג) אף לענין אמירת דבר שבקדושה בעינן כל העשרה, ולא סגי ברובא, משום דהוא ככל השיעורים דמצינו במידות, וכן הוא בשיעורי מספרים ומשקלות שאין לפחות אף משהו ממה שנאמר. ורק כשיש עשרה, שהוא כל הסך שצריך לחשיבות צבור, והנידון הוא רק כמה צריכין להיות מחוייבין באמירת הדבר שבקדושה כדי שיוכלו לומר, דאם כבר נפטרו אין יכולים אף שיש כאן צבור, בזה שייך דין רובו ככולו שכיון שהרוב מחוייבין נידון כמו שכולן חייבין ויכולין לומר

הטענה היא שכל דבר שדורש סכום מסוים, אי אפשר לומר לגביו שרובו ככולו. אם כן, כיצד הוא מסביר מדוע מותר לעשות קדיש וקדושה כאשר רוב הציבור חייבים?

וכדמשמע זה בלשון הרמב"ן שהביא הר"ן במגילה דף ה' שכתב דכל אותם דקא חשיב התם במתני' דאין פורסין בדף כ"ג חובת צבור הם ואין עושין אותם אא"כ בעשרה או רובם מחוייבין בדבר כגון שלא שמעו קדיש וברכו עיין שם, משמע דאין יכולין לומר אלא כששייך חיוב על הצבור וחשיבות חיוב שייך על הצבור אף רק בחיוב רובו, ואף שאין לומר שאף שאלו שכבר יצאו מתחייבים ממש בשביל היותם לרגע יחד עם החייבים מ"מ שייך שם חשיבות חיוב עליהם להתירם לומר שזה סגי

אם זכינו להבין דבריו, נראה שכוונתו היא כך –
 כאשר הדיון הוא האם יש כאן עשרה מתפללים, התשובה היא שאין. נכון שיש רוב מניין, אך אי אפשר לומר
 שיש כאן עשרה שמתפללים.

כאשר הדיון הוא אם יש כאן ציבור שחייב, זו שאלה שונה. התשובה היא שיש כאן ציבור שחייב. מדוע?
 מפני שהמיעוט בטלים לרוב, החייבים, ואזי כולם חייבים.
 אי אפשר לומר את הדבר הזה ביחס למניין המתפלל יחד. גם אם הרוב עומדים בתפילה, המיעוט אינו בטל
 כלפיהם – הם אינם חייבים להתפלל, וגם לא יעשו זאת, רק בגלל שהרוב חייבים.

הרב פיינשטיין ממשיך ומציע שמא במצב זה הרוב ממש מתחייבים בקדיש וקדושה, שהרי הם בטלים
 למיעוט!

וגם אפשר שבעת שהם יחד מתחייבין ממש כדין הרוב שביניהם ורק כשיפרשו משם יסתלק החיוב מהם כיון שלא
 נתחייבו אלא מצד החייבים שהיו ביניהן ועתה הא אינם עמהם וחזרו לדינם שמתחלה שהיו פטורין.
 ויש חלוק לדינא בין הטעמים. דאם לא מתחייבים ממש, רק שסגי בחשיבות שם חיוב להתיר לומר דבר שבקדושה
 מצד הקרא, אף כשיהיו שם הרבה יותר מעשרה ורק ששה חייבין, שהם המעוט מהנמצאים שם, נמי יכולין לומר, אבל
 לטעם ב' שהוא מחמת שמתחייבים ממש המעוט כהרוב בעת הצרוף, אם יש שם הרבה שהששה הם מעוט אין שייך
 שיתחייבו הרוב בשביל המעוט, ולא יוכלו לומר אלא אם כן יתמצו ארבעה מהפטורים להתחבר להששה להיות במנין
 העשרה ולהפרד משאר בני אדם הנמצאים שם

❖ שיטת הרמב"ם בהגדרת תפילה בציבור

בפרק ח' בהלכות תפילה הרמב"ם עוסק בנושא של תפילת הציבור. אחרי שבהלכות א-ג מפליג במעלת
 התפילה בציבור ובבית הכנסת, הוא מגיע לעניין עצמו – מהי תפילת הציבור?

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ח הלכה ד

וכיצד היא תפלת הציבור? יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים

לכאורה משמע שהרמב"ם מגדיר את תפילת הציבור בתור מה שאנו קוראים לו – חזרת הש"ץ.
 הפרשנים התקשו בביאור המשך ההלכה:

ואפילו היו מקצתן שכבר התפללו ויצאו ידי חובתן משלימין להם לעשרה והוא שיהיו רוב העשרה שלא התפללו
 על מה מדובר? האם מדובר על כך שיש צורך שיהיו אלו שלא התפללו, אלא יוצאים ידי חובה מהחזן בלבד,
 בכדי לקיים את חזרת הש"ץ, שהיא לפי הרמב"ם עיקר התפילה בציבור?
 ביחידה הקודמת למדנו שגם אם אדם אינו מסוגל להתפלל בבית הכנסת, ראוי לבדוק מתי הציבור מתפללים
 ולהתפלל יחד עמו. על מה מדובר? לכאורה הכוונה איננה שהוא יתפלל במקביל לזמן חזרת הש"ץ.
 הרמב"ם אכן אינו פוסק את ההלכה הזו. אך קשה לומר שבשל תפיסה שונה של התפילה בציבור הוא דחה
 דברים מפורשים בגמרא!

בפרק הבא הרמב"ם אומר שרק אלו שאינם בקיאים יוצאים ידי חובה מן החזן. בנוסף, הוא מסביר שזו הסיבה
 שמקיימים את חזרת הש"ץ!

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ט הלכה ב

הכל עומדין מיד ומתפללים בלחש, ומי שאינו יודע להתפלל עומד ושותק עד שיתפלל שליח ציבור בלחש עם שאר
 העם, וכל מי שיגמור תפלתו עם הציבור יפסיע שלש פסיעות לאחוריו ויעמוד במקום שהגיע אליו בעת שיפסיע.

הלכה ג

ואחר שיפסיע שליח ציבור שלש פסיעות לאחוריו ויעמוד מתחיל ומתפלל בקול רם מתחילת הברכות להוציא את מי
שלא התפלל, והכל עומדים ושומעים ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה, בין אלו שלא יצאו ידי חובתן בין אלו שכבר
 יצאו ידי חובתן

הרמב"ם נשאל אם יש לבטל את חזרת הש"ץ במקום בו כולם בקיאים. בהתאם לשיטתו, לכאורה התשובה המתאימה היא שודאי שאין לבטל את חזרת הש"ץ, שהרי היא עיקר התפילה בציבור. אך הרמב"ם משיב אחרת:

שו"ת פאר הדור (לרמב"ם) סימן קמח

יורינו מורינו בחברת בני אדם התפללו ורובם בקיאים בתפלה, אם יסדיר הש"ץ עליהם כדי שלא לבייש את מי שאינו בקי, מפני שסידור התפילה נתקן על זה, או לא יסדר, מפני שהיא ברכה שאינה צריכה, שהרי כבר יצאו ידי חובתן בלחש, או ירד ש"ץ להתפלל ולא יתפללו לעצמן בלחש כדי שלא תתבטל קדושת הסדרא ... תשובה מאחר שתקנו חז"ל לחזור ש"ץ לפני התיבה להוציא מי שאינו בקי ועל דעת רבן גמליאל להוציא אפילו בקי שלא התפלל בינו לבין עצמו לא תהיה חזרת שליח צבור ברכה לבטלה בשום פנים בסבת עיקר התקנה עם היות שלא יש באלו הקהל מי שלא יצא כמו שהם תקנו קדוש בביהכ"נ מפני האורחים ויתחייב בכל בתי כנסיות אפילו שלא היו שם אורחים וכמו שתקנו חזרת תפלת מעריב בשבת בעבור המתאחרים כדי ששיגו התפלה ויתחייב זה תמיד אפילו שלא היה שם מתאחרים. וכן כל מה שתקנו בסבת איזה סבה אין ענינו עד שתהיה שם אותה הסבה אשר מצדה נתקן אבל ענינו שיעשה זה עכ"פ גזרה שמא תהיה שם הסבה שנתקנה בשבילה. וראוי לשמור זה הענין כי לולי זה היו חכמים ז"ל נותנין דבריהם לשיעורין והיה ראוי לראות כל אחד בבית הכנסת אם יש שם מי שאינו יודע כדי לחזור שליח צבור התפלה בעדו וזה כולו חוץ מענין התקנות והגזרות. וכתב משה.

הרמב"ם עונה שמעת שתיקנו חז"ל לברך את הברכות, הן אינן ברכות לבטלה, גם אם טעם התקנה אינו קיים. אם נתחיל לבטל תקנות במקומות בהם לא ברור שיש בהן צורך, סופנו לבטלן במקומות בהן יש לנו צורך בהן.

עולה מדבריו שהוא מקבל את הנחת השואל, שבמצב זה אין צורך בחזרת הש"ץ. הדברים מתאימים לדבריו בפרק ט, שאכן הצורך בחזרת הש"ץ הוא בכדי להוציא את שאינם יודעים להתפלל ידי חובתם. כאמור, לכאורה לפי דבריו בפרק ח אין צורך בתשובה מתנצלת כל כך. לפי דבריו שם, חזרת הש"ץ היא עיקר התפילה בציבור, ובודאי שלא תתבטל מחמת שכל הנוכחים מסוגלים להתפלל בעצמם.

בתשובת הרדב"ז מובאת תשובת רמב"ם המציעה את הפתרון ההפוך – לא לבטל את חזרת הש"ץ, אלא לבטל את תפילת הלחש!

שו"ת רדב"ז חלק ד סימן צד (אלף קסה)

הרמב"ם ז"ל שכתב בתשובה בלשון ערב וזה העתק שלה ראוי בזמננו שלא יתפללו בלחש ואח"כ בקול רם לפי שכשיחזור שליח צבור להתפלל בקול רם כל מי שהתפלל ויצא ידי חובתו יהפוך פניו לספר עם חבריו או לשיחה בטלה ויחזור פניו מהמזרח וירוק ויסיר כיחו וניעו וכשיראה אותו חבריו שאינו בקי יעשה גם הוא כן בלי ספק ויחשוב שזה שאומר שליח צבור אין לסמוך עליו וא"כ יצא מבית הכנסת כל מי שאינו בקי והוא לא יצא ידי חובתו ותתבטל הכוונה אשר בעבורה חוזר שליח צבור התפלה שהוא להוציא את שאינו יודע. ואמנם כשלא יתפללו הקהל בלחש כלל אלא יתפללו הכל אחר שליח צבור תפלה אחת בקדושה כל מי שיודע להתפלל יתפלל עמו בלחש והבלתי בקיאים ישמעו ויכרעו כולם עם שליח צבור ופני כל העם אל ההיכל בכוונה ויצאו כולם ידי חובתן ויהיה הדבר הולך על נכון ויושר וימנע טורח האריכות ויוסר חלול השם שנתפשט בין העכו"ם שהיהודים רוקקים וכחים ומספרים בתוך תפלתם שהרי הם רואים זה תמיד ומעידים עליו וזה היותר נכון וראוי אצלי באלו הזמנים מצד הסבות שזכרתי וכתב משה

שימו לב שהשיקול שלו אינו שזו תפילת הציבור, אלא שאלו שהתפללו בלחש יעסקו בדברים אחרים בזמן חזרת הש"ץ, ויש שתי בעיות בכך – א. אלו שאינם בקיאים יחשבו שאפשר להתעלם מחזרת הש"ץ, ולא יקשיבו ויצאו ידי חובתם. ב. יש חילול ה' בזה שהחזן עומד ומתפלל והציבור עוסק בדברים אחרים. מעניין שהרמב"ם אינו מצביע על הבעיה הלכאורה בסיסית יותר – עצם זאת שהציבור אינו מקשיב לחזרת הש"ץ!

ביחידה הבאה נעמיק בהבנת מהות חזרת הש"ץ.